

Giriş

Psikanalizle kurulan Marxçı diyalogun, Fransa'nın önde gelen komünist filozofu Louis Althusser'in, École Normale'de seminerler vermek üzere 1963 yılında Jacques Lacan'ı davet etmesiyle başladığı söylenebilir.¹ Anılan bu dönem boyunca epey bir disiplinlerarası etkinlik yapılmış olmalı; nitekim çok geçmeden, hemen bir yıl sonra, "Freud ile Lacan" adlı o ünlü makaleyi yayımladı Althusser.² Hem Marx'ın hem de Freud'un yeni bilimler icat ettiklerini öne sürüyordu. Her ikisi de yeni bir bilgi nesnesi keşfetmişlerdi. Toplumsal bilmenin yeni bir yolunu tanımlamışlardı; ama ne var ki şaşırtıcı olmayan bir biçimde, yaşadıkları zamanın kültürel bagaj yükleriyle birlikte tartıya çıkmışlardı. Freud keşfini biyolojiden, mekanikten, döneminin psikolojisinden ödünç alınmış kavramlarla "düşünme" yolunu seçmişti. Marx ise keşfini Hegelci özne tasarımlarını kullanarak düşünme yoluna gitmişti. Althusser'in, kendisinininkine benzer bir tasarı içinde yer aldığı düşüncesi eşliğinde Lacan'ı okuması oldukça ilginç, bir o kadar da heyecan verici olsa gerektir. Althusser, Hegel'in mutlak öznesine herhangi bir gönderimde bulunmaksızın Marxçılık'ı yeniden düşünmeye çalıştığı sıralarda, Lacan'ın da tıpkı kendisi gibi psikanalizi birleşik bir benlik ya da bütünlüklü bir ego kavrayışına hiçbir gönderme yapmadan yeniden düşünmeye çalıştığını görür.

Birkaç yıl sonra, 68 Mayıs başkaldırısı sırasında, pek çok öğrenci ile emekçinin özgürleşmiş bir siyasetin ancak özgürleşmiş insanlarsarası ilişkilerden doğabileceğine inanç duymasına bağlı olarak, Lacancı Psikanaliz'e duyulan ilgide yalnızca bir patlama gerçekleşmekle kalmadı; Varoluşçuluk ile Marxçılığı uzlaştırabilecek gibi görünen yeni bir hareket de doğmuş oldu bundan. Varoluşçuluğun güncel çekiciliğinin önemli bir bölümü, bireysel seçim ile kişisel sorumluluk konuları üs-

1 Turkle, S. (1979) *Psychoanalytic Politics: Jacques Lacan and Freud's French Revolution*, Londra: Burnett Books, s. 67.

2 Althusser, L. (1971) "Freud and Lacan", *Lenin and Philosophy and Other Essays*, Londra: New Left Books.

tüne düşünmek için önu açık bir yol sağlamış olmasıyla açıklanabilir. Ama bir benlik kuramı olarak düşünüldüğünde, varoluşçuluğun Descartesçılık içinde sıkışıp kaldığı açıktır; psikolojisi, bireyi kendi eyleminin gerisinde yatanı anlayabilecek ussal, bilinçli bir eyleyen olarak tanımlama eğiliminde olmuştur. Varoluşçuluğun bireysel özerklik ile ussal seçim felsefesine adamakıllı kök salarak bunlara takılı kalmış olması da bu yüzdendir.

İnsanlar 68 Mayısı olaylarının olduğu dönemde kendini ifade etme, arzu, cinsellik sorunlarıyla bir hayli yakından ilgiliydiler; Lacan'ın kuramı da *birey ile toplum* sorununu düşünmek aracılığıyla benliğin toplumsal ve dilsel inşasına dair bir düşünme yolu önermekteydi. Lacan için benlik ile toplum arasında hiçbir ayrılık yoktur. İnsanlar edindikleri dille toplumsal olmaktadır; bizi özne olarak kuran dilin kendisinden başkası değildir. Bu nedenle birey ile toplumu kesinlikle iki ayrı kefeye koymamamız gerekmektedir. Toplum, her bireyi kendi bünyesinde taşımaktadır.

Sıkça söylenir Lacan'ın yalnızca kendisini anlamaya çabalayanlarca anlaşılacak istediği. Bizim de böylesi bir çabayı göstermemiz gerektiği kanısındayım. Dile ilişkin görüşlerinin örneklendiği yazıları üstü örtülü bir nitelik sergiler; dolaylı gönderimlerle örülü dili kuramsal ile şiirseli kaynaştırır. Çağrışımlarla bezeli biçemi okuyucunun okuma hızını yavaşlatma amacı güder. Metinleri ikna etmek için değil, doğrudan size birşeyler yapmak için yazılmışlardır. Bu nedenle büyük ölçüde sözcük oyunlarından destek alır Lacan; kendini gündelik dile başvurmadan anlatmak adına hiç durmadan simgeler, imgeler vb. kullanır; çokça psikanaliz yazısının aşırı basitleştirilmesine karşı olabildiğince direnç göstermek ister. Bütün bunlarla da yetinmez Lacan, gündelik dilin insana dayattığı normalleştirmeyi baştan aşağı yıkmayı amaçlayarak yazar.

Lacan'ın asıl başarısının görüngübilim ile yapısalcılığı bir benzeri daha olmayan biçimde kaynaştırması olduğunu düşünüyorum. Fransız Görüngübilim'i'nin yükseliş dönemine rastlayan ilk çalışmaları özellikle Hegel ile Heidegger'in düşüncelerinden epey bir etkilenmiştir. Yapısalcılık, yorumlama *dizgeleri* üzerine konuşma olanağı sunmaktaydı kendisine. Düşüncelerinin ilgi çekiciliği, görüngübilim ile yapısalcılık arasında karşılıklı yaşanan toprak kaymasını sürdürmeyi başarmaktan ileri gelmektedir. Görüngübilim geri adım atmadan ısrarla özgür ben (özne) olanağı üstünde dururken, yapısalcılık olabildiğince dilin sınırları içinde kalmaya çalışır, dilsel belirlenmişliği hep ön planda tutar. Lacan yapısalcılığı kullanır ama asla özneyi yoksaymaz.

Toplumsal görüngülerin her zaman için belli anlamları olduğunu, toplum bilimlerinin görevinin de bu görüngüleri (geleneksel psikiyatrinin yapmaya çalıştığı üzere) açıklamak değil anlamak olduğunu savunan hermeneutik (yorumbilgisi) geleneğine de bir biçimde bağlıdır Lacan. Psikanaliz kuşkusuz bir yorumlama yöntemidir. Bununla birlikte, yorumlama ediminde çoğu kez kendi varsayımlarımızı dayattığımızın da ayırındadır Lacan.

Lacan'ın "*Paranoid Psikoz ve Kişilikle İlişkisi Üstüne*" adlı doktora tezi bir hayli ilginçtir; Saussure'ün yapısalcı dilbilim üzerine yaptığı çalışmanın okunurluk kazanmasından çok daha önce yazmıştır bu tezi çünkü.³ O dönemde henüz psikanalist değil, psikiyatristtir. Doğrusu Lacan'ı ortaya çıkaran da, deyim yerindeyse Lacan'ı Lacan yapan da, Freud'a yaklaşırken kullandığı kendine özgü bakışaçısı ile fizyolojik indirgemeciliği yadsıma yordamından başkası değildir.

Lacan'ın yapıtlarının en önemli özelliklerinden birisi, ödün vermesizin biyoloji karşıtı olmasıdır. Sözelimi, 1930'lu yıllarda kabul edilen yerleşik görüş, deliliği birtakım organik nedenlerle açıklamaktaydı. Oysa Lacan organizmacı yaklaşımların deliliği açıklayamayacağını ileri sürer. Delilik bir söylemdir, dolayısıyla da yorumlanması gereken bir iletişim çabası. Nedensel açıklamalar vermek yerine deliliği anlamamız gerekir. Kişiliğin salt "zihin"le sınırlı tutulacak bir konu olmadığını, kişinin bütün bir varlığını ilgilendirdiğini ısrarla vurgulamıştır Lacan. Herhangi bir kişinin ruhsal durumunu onun kişisel tarihinden ayrı tutmak olanaklı değildir.

Lacan psikanalist olunca, kesin bir bağlayıcılığı olmayan deneme amaçlı birkaç Freud eleştirisi kaleme almıştır. Bunların en önemlisi, Freud'un yalnızca belli başlı birkaç biyolojik varsayımdan hareket etmiş olması gerçeği üzerine odaklanıyordu. Kendisinin görüşü ise, biyolojinin her durumda daima insan öznesince yorumlandığı, dil tarafından kırılarak yansıtıldığı yönündeydi; bu da dilden önce "beden" diye bir şeyin olmadığı demektir. Lacan'ın, bütün betimlemeleri biyolojik-anatomik bir düzlemde simgesel bir düzleme kaydırmakla, anatomik parçalara kültürün çeşitli anlamları nasıl yüklediğini göstermiş olduğu söylenebilir.

Yalnızca Pavlov ile Skinner gibi davranışçı psikologları değil, Fromm ile Horney gibi (Amerikalı) "ego psikologları" nı da hafife alan bir dille eleştirmiştir Lacan. Özellikle ego psikologları daha çok bireyin toplumsal ortama ayak uydurması konusu üstünde durmaktadırlar.

3 Lacan, J. (1975) *De la psychose paranoïaque dans ses rapports avec la personnalité*, Paris: Editions du Seuil.